

SCENARIUSZ LEKCJI

Boże Narodzenie u Oskara Kolberga

SŁOWA KLUCZOWE

Boże Narodzenie, Wigilia, szopka bożonarodzeniowa, kolędy, tradycje, zwyczaje, Oskar Kolberg

KOMENTARZ DYDAKTYCZNY

Boże Narodzenie jest świętem najuroczyściej obchodzonym w polskich domach. Niezależnie od wyznania i poglądów Polacy odczuwają potrzebę uczczenia wydarzeń tego czasu. Tak dzieje się od wieków – w tym okresie oddawano cześć bóstwom pogańskim, tak chwałą Boga chrześcijanie. Kiedyś zwyczaje i obrzędy świąteczne były znacznie bardziej rozbudowane. Dzięki temu, że od dawna ten moment roku obrzędowego był dla ludzi tak ważny i bliski jako święto rodzinne, również my współcześnie możemy kultywować wybrane zwyczaje, którym nasi dziadkowie i rodzice pozwolili przetrwać od tamtych czasów do dziś. Mimo że wiele z tych zwyczajów to powszechniki w kulturze polskiej, to zdajemy sobie sprawę z istnienia regionalnych odmienności. Możemy się zatem spodziewać, że niegdyś tych różnic było jeszcze więcej. Jako Polacy mamy szczęście i przywilej dysponowania niepowtarzalnym, nawet w skali światowej, zbiorem informacji, który jest kluczem do historii naszej kultury ludowej. *Dzieła wszystkie* Oskara Kolberga to nasze dziedzictwo narodowe.

Niniejszy scenariusz lekcji jest propozycją wprowadzenia młodzieży w to obszerne i szczegółowe, a zarazem barwne źródło wiedzy o XIX-wiecznym folklorze. Jednocześnie to nowy sposób przeprowadzenia lekcji o Bożym Narodzeniu, na którą każdy uczeń czeka co

roku, kiedy zbliżają się Święta. Scenariusz ma łączyć przysłowiowe „przyjemne z pożytecznym”. Mimo zaplanowanej pracy z tekstem pisany, formy i metody pracy zostały tak pomyślane, aby lekcja była bogata i dynamiczna. Uczniowie zdobywają w jej trakcie wiedzę teoretyczną oraz praktyczne umiejętności.

Pracę nauczyciela ułatwiają wskazówki i dodane załączniki (notatka o Oskarze Kolbergu, karta pracy, pliki tekstowe z fragmentami dzieł, pomocne odnośniki internetowe). Najistotniejsze wydaje się jednak to, że każdy może zindywidualizować scenariusz i poprowadzić lekcję nieco inaczej. Podstawowym założeniem tak zbudowanego scenariusza była regionalizacja treści zgodnie z tym, jak Oskar Kolberg podzielił swoje informacje według regionów Polski. Dzięki temu młodzież z każdej części kraju dowie się, jak święta obchodzono w rodzinnej okolicy. Zbieraczowi nie zawsze udało się jednak przy tworzeniu monografii regionalnych zgromadzić równie obszerny materiał z każdego terenu. Stąd konstrukcja lekcji jest tak pomyślana, żeby mieszkańcy regionów szeroko opisanych w *Dzielałach wszystkich* mieli możliwość wykorzystania całości materiału, a w przypadkach, kiedy informacji jest niewiele, mieli dostarczone narzędzia do ciekawego wypełnienia całego czasu lekcji. Scenariusz ma charakter uniwersalny, zaznaczone w tekście możliwości modyfikacji pozwolą na użycie go do pracy z młodzieżą na wszystkich etapach nauki: w szkole średniej, w gimnazjum oraz starszych klasach szkoły podstawowej. Propozycja skierowana jest przede wszystkim do nauczycieli języka polskiego, choć w pewnym zakresie może być wykorzystywana również na historii, lekcjach wychowawczych, WOS-ie i WOK-u.

CELE KSZTAŁCENIA

POZNAWCZE

- przedstawienie postaci i działalności Oskara Kolberga
- wyjaśnienie kluczowych dla tematu terminów opisujących zakres działalności Oskara Kolberga
- zapoznanie ze strukturą i zakresem narodowego dziedzictwa, jakim są *Dzielała wszystkie* Oskara Kolberga (dalej skrót DWOK)
- zaznajomienie ze sposobem zapisu noty bibliograficznej tomu DWOK
- zaprezentowanie zawartości tej części DWOK, która dotyczy zwyczajów bożonarodzeniowych danego regionu
- zwrócenie uwagi na dzisiejsze regionalne zwyczaje okresu Bożego Narodzenia

KSZTAŁCĄCE

- doskonalenie umiejętności analizy tekstu pisanego
- kształcenie umiejętności syntetycznego przedstawiania informacji
- ćwiczenie umiejętności korzystania z wydawnictw słownikowych
- trenowanie pamięci wzrokowej
- trenowanie umiejętności posługiwania się symbolami
- trenowanie umiejętności prezentowania wiedzy na forum klasy
- opanowanie umiejętności pracy w grupie
- doskonalenie umiejętności uzyskiwania informacji drogą dialogu

WYCHOWAWCZE

- uwrażliwianie na tradycję ludową własnego regionu
- wzbudzanie szacunku dla dziedzictwa narodowego
- wzbudzanie szacunku dla wybitnych postaci

CELE OPERACYJNE

Uczeń:

- wie: kim był, kiedy żył i jak działał Oskar Kolberg
- wyjaśnia pojęcia: „etnograf”, „folklorysta”, „język żywy”, „zwyczaj żywy”, „zwyczaj wymarły”
- potrafi odszukać ww. pojęcia w słowniku języka polskiego
- jest w stanie w sposób ogólny scharakteryzować zakres i zawartość *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga
- nazywa odpowiednio tomy DWOK opisujące region, w którym mieszka
- poprawnie zapisuje pełne nazwy tomów, które dotyczą regionu, w którym mieszka
- umie krótko opisać regionalne zwyczaje okresu Bożego Narodzenia spisane przez Oskara Kolberga
- potrafi porównać dawne i dzisiejsze zwyczaje bożonarodzeniowe regionu
- umie przeprowadzić krótki wywiad na zadany temat

FORMA ZAJĘĆ I ORGANIZACJA PRACY

- praca indywidualna: uczestnictwo w konkursie polegające na wypisaniu zwyczajów bożonarodzeniowych, wypełnianie karty pracy, uzupełnianie zeszytu uczniowskiego, zaprezentowanie całej klasie efektów pracy grupowej, aktywny udział w lekcji, przeprowadzenie dwóch wywiadów w ramach pracy domowej
- praca grupowa: zapoznanie się z tekstami pisanymi i ich opracowanie
- praca zbiorowa: wykład, pogadanki i dyskusje

METODY PRACY

PODAJĄCE

- wykład dotyczący Oskara Kolberga i jego dorobku
- opis zasad konkursu, charakteru tekstów, jakie otrzymują uczniowie
- wyjaśnianie pojęć przy użyciu słownika
- podanie schematu zapisu noty bibliograficznej

POSZUKUJĄCE

- oglądanie i opisywanie zdjęć pokazywanych przez nauczyciela
- elementy pogadanki
- elementy dyskusji
- wspólna ocena wyników konkursu
- zapoznanie się z treścią tekstów

OPERATYWNE

- wyszukiwanie haseł w słowniku
- konkurs wiedzy
- wypełnianie karty pracy
- opracowanie tekstów pisanych
- przeprowadzanie wywiadu

EKSPRESYJNE

- uczestnictwo w tworzeniu zestawień na tablicy
- prezentacja efektów pracy grupowej
- prezentacja efektów pracy własnej podczas konkursu i z kartą pracy

ŚRODKI DYDAKTYCZNE

- wydruk z wizerunkiem Oskara Kolberga
- wybrany tom DWOK lub zdjęcie okładki
- wydruk zamieszonego tekstu dotyczącego życia i dorobku Oskara Kolberga
- wydruk jednego z załączonych do scenariusza wyciągów z tomów DWOK
- słownik języka polskiego
- karta pracy
- zestaw pytań do przeprowadzenia wywiadów
- czekoladowy Mikołaj

PRZEBIEG LEKCJI

CZEŚĆ ORGANIZACYJNA

- czynności organizacyjne: przywitanie uczniów, sprawdzenie obecności itp.

CZEŚĆ POWTÓRZENIOWA

- powtórzenie wiadomości z poprzedniej lekcji

CZEŚĆ NAWIĄZUJĄCA

- podanie nowego tematu lekcji

CZEŚĆ POSTĘPUJĄCA

1. Nauczyciel pokazuje wydruk przedstawiający O. Kolberga, pyta uczniów, czy znają taką postać i jakie mają skojarzenia z tym nazwiskiem – hasła zapisywane są przez uczniów na tablicy.

2. Uczniowie oglądają wybrany tom DWOK lub zdjęcie okładki takiego tomu – ponownie pytani są o skojarzenia i proszeni o zapisanie ich na tablicy.
3. Nauczyciel przeprowadza krótką pogadankę na temat znaczenia terminów: „folklor”, „folklorysta”, „etnografia” i „etnograf”. Podaje definicje słownikowe lub prosi uczniów o wyszukanie ich w przyniesionych ze szkolnej biblioteki słownikach.

etnografia – nauka o początkach kultury, kierunkach jej rozwoju i współczesnym zróżnicowaniu kultur różnych ludów

Słownik Języka Polskiego, red. M. Szymczak, Warszawa 1989, t.1 A – K, s. 558.

folklor – ludowa twórczość artystyczna obejmująca literaturę (baśnie, podania, przysłowia), muzykę (pieśni i tańce), sztukę, zdobnictwo itp.

Słownik Języka Polskiego, red. M. Szymczak, Warszawa 1989, t. 1 A – K, s. 600.

4. Na podstawie załączonych informacji (patrz: *Oskar Kolberg i jego dzieło*, odnośniki) nauczyciel krótko przedstawia sylwetkę etnografa, jego działalność oraz dorobek. Alternatywnie to uczniowie otrzymują tekst i pracują nad nim samodzielnie lub w grupach, po czym prezentują efekty pracy na forum klasy. Nauczyciel prosi wybranych uczniów o dopisywanie na tablicy nowych informacji, a na koniec o starcie tych, które nie dotyczą tematu.

Ten etap lekcji pozwala odpowiednio wypełnić czas lekcji, w zależności od tego, jak obszerny lub ubogi jest zestaw informacji dotyczących tradycji regionu zawarty w danym tomie DWOK. Pozwala na zapoznanie uczniów w każdym regionie Polski z całym opisem Bożego Narodzenia, czyli ich własną tradycją, która być może okaże się ich zdaniem ciekawsza, niż pierwsza część historyczna o Oskarze Kolbergu. Ta może być tak skracana i uogólniana (w pracy z młodszymi uczniami) albo też wydłużana, żeby i teoria, i przykłady zmieściły się w 45 minutach lekcji.

5. Uczniowie przepisują hasła do zeszytu lub rozpoczynają wypełnianie rozdanych kart (patrz: *Karta pracy*). Nie we wszystkich przypadkach posłużenie się tym materiałem dydaktycznym w czasie lekcji będzie możliwe, dlatego można polecić uczniom uzupełnienie kart w ramach pracy domowej lub wykorzystać je do szybkiego sprawdzenia wiedzy na następnej lekcji.

6. Nauczyciel ogłasza mały konkurs na znajomość tradycji świątecznych. Każdy uczeń ma za zadanie wypisać w zeszyte hasłowo jak największą liczbę zwyczajów związanych z Wigilią i Bożym Narodzeniem. W tym miejscu warto zapytać uczniów, jak rozumieją słowo „zwyczaj”. Godne polecenia – z punktu widzenia potrzeb tej lekcji – wydaje się objaśnienie hasła w *Słowniku Języka Polskiego*.

zwyczaj – powszechnie przyjęty, najczęściej uświęcony tradycją sposób postępowania w pewnych okolicznościach, charakterystyczny dla pewnego środowiska, terenu, okresu itp.

Słownik Języka Polskiego, red. M. Szymczak, Warszawa 1989, t. 3 R – Z, s. 1077.

7. Nauczyciel odlicza 5 minut, po tym czasie szuka uczniów, którzy zgromadzili najwięcej zwyczajów. Następnie, wraz z klasą, weryfikuje poprawność i trafność stwierdzeń oraz wyłania zwycięzcę, którego nagradza świątecznym Mikołajem z czekolady, a także – jeśli uzna to za właściwe – oceną w dzienniku.
8. Prowadzący prezentuje uczniom te części DWOK, które opisują dany region, podaje uczniom jej pełną nazwę oraz uczy poprawnego jej zapisu. Prosi o zapisanie tych informacji w zeszytach uczniowskich lub na kartach pracy.
9. Nauczyciel, sposobem uznanym przez siebie za najlepszy w danej klasie, dzieli ją na kilka grup – ich liczba uzależniona jest od ilości zagadnień, jakie da się wyróżnić w rozdziale dotyczącym Bożego Narodzenia w danym tomie DWOK. Przykładowe cztery grupy zagadnień to: 1. zwyczaje związane z Wigilią, 2. zwyczaje związane z Bożym Narodzeniem, 3. kolędy i pastorałki, 4. kolędnicy. W przypadku, gdy klasa jest zbyt duża w stosunku do liczby wyznaczonych w tekście tematów, można stworzyć po dwie lub po trzy konkurencyjne względem siebie grupy, opracowujące to samo zagadnienie.
10. Każda z grup otrzymuje fragment tekstu Oskara Kolberga, dotyczący przydzielonego jej zagadnienia. Nauczyciel wyznacza czas, jaki uczniowie mogą poświęcić na przeczytanie tekstu i wyszukanie w nim najważniejszych informacji. Zależnie od obszerności posiadanych informacji czas ten wahać się może od 2 do 10 minut. Nauczyciel wyjaśnia jednocześnie uczniom, że tekst pochodzi z XIX wieku, w związku z czym spotkać się mogą z określeniami, które w dzisiejszym języku polskim już nie funkcjonują i mogą im się wydać zabawne lub dziwne. Przy tej okazji dobrze jest poprosić uczniów o wytłumaczenie zwrotów: „żywy język” oraz „żywy zwyczaj” i

„zwyczaj wymarły”. Można przytoczyć definicję zawartą w słowniku języka polskiego albo też, jak poprzednio, zlecić jej wyszukanie wybranemu uczniowi.

żywy – (...) *jęz.* żywy język <<język nie tylko przekazany w piśmie (np. starożytna greka), ale używany współcześnie w piśmie i mowie>>

Słownik Języka Polskiego, red. M. Szymczak, Warszawa 1989, t. 3 R – Z, s. 1102.

11. Nauczyciel prosi, żeby uczniowie w podobny sposób jak przy konkursie wypisali najważniejsze informacje, zaznaczając przy tym, które zwyczaje przetrwały, a które nie. Można zaproponować uczniom wprowadzenie w tym celu par symboli „+” i „-” lub „x” i „v” lub podziału treści na kolumny.
12. Kiedy wszystkie grupy są już gotowe, następuje prezentacja ich osiągnięć przez wyznaczonych uczniów, przy czym jeden odczytuje zebrane informacje, a drugi zapisuje je na tablicy. W ten sposób powstaje obraz tradycyjnego Bożego Narodzenia w danym regionie. Nauczyciel na bieżąco kontroluje poprawność pojawiających się treści, a pozostali przepisują je do zeszytu lub uzupełniają karty pracy.

Jeśli nauczyciel uzna to za możliwe, można zachęcić uczniów, żeby podczas klasowej Wigilii, organizowanej zwyczajowo tuż przed świętami, spróbowali wykorzystać szczególnie atrakcyjne dla nich treści, które pojawiły się w opracowaniu Oskara Kolberga dotyczącym ich regionu.

CZĘŚĆ PODSUMOWUJĄCA

- powtórzenie wiadomości z całej lekcji (mówią uczniowie)
- wyjaśnienie ewentualnych wątpliwości
- zadanie i objaśnienie pracy domowej

PRACA DOMOWA

Przeprowadź krótkie wywiady na temat bożonarodzeniowych tradycji Twojego regionu z dwiema starszymi osobami, które się w nim urodziły i wychowały. Wywiady opisz w zeszycie (1 – 2 strony na każdy wywiad).

Pojedynczy wywiad może trwać około piętnastu minut. Szybkie zebranie najciekawszych informacji ułatwi uczniom odpowiedni zestaw pytań. Proponuję:

1. Jakie zwyczaje panowały dawniej w dniu Wigilii w Pana / Pani domu?
2. Jak wyglądał dawniej w Pana / Pani domu stół wigilijny?
3. Jakie podawano wtedy potrawy i napoje?
4. Jakie zwyczaje panowały podczas Świąt Bożego Narodzenia?
5. Jakie kolędy najczęściej śpiewano?
6. Jak wyglądali i co robili kolędnicy, kiedy Pan / Pani był/a dzieckiem?

Niniejszy zestaw nauczyciel może uprościć lub poszerzyć według uznania. Można też poprosić uczniów o zaproponowanie pytań i ten właśnie zestaw przyjąć za obowiązujący całą klasę. Najwygodniej będzie uczniom porozmawiać z członkami swoich rodzin, ewentualnie z zaprzyjaźnionymi sąsiadami. W ten sposób jednocześnie nawet w małych miejscowościach zminimalizuje się prawdopodobieństwo, że jedna starsza osoba poproszona zostanie o wywiad przez więcej niż jednego ucznia.

PRACA DOMOWA DLA CHĘTNYCH

Przeprowadź jeszcze jeden wywiad jw. Wykorzystaj otrzymane informacje do napisania wypracowania na temat tradycji bożonarodzeniowych w Twoim regionie. Porównaj zebrane przez Ciebie opowieści z informacjami, jakie dla tego terenu podaje Oskar Kolberg.

W przypadku pracy domowej dla chętnych, to w gestii nauczyciela leży określenie długości wypracowania i zależeć będzie przede wszystkim od: indywidualnego poziomu uczniów, profilu klasy i etapu nauczania. Sugeruję przyjąć dla uczniów: szkoły podstawowej – 3, gimnazjum – 6, szkoły średniej – 9 stron zeszytowych.

LITERATURA UZUPEŁNIAJĄCA

- Bielawski L., *Kolberg Oskar*, w: *Encyklopedia muzyczna*, red. E. Dziębowska, Kraków 1997, t. 4 K – Ł, s. 136 – 151.
- Edukacja regionalna*, red. A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska, Warszawa 2006.
- Górski R., *Oskar Kolberg*, Warszawa 1974.
- Grębecka Z., *Argonauta zachodniej Słowiańszczyzny*, w: „Machina. Limitowana Edycja Urodzinowa” (Wydanie specjalne 2007:5), s. 50 – 51.
- Jedlińska B., Sobańska M., Wiecki W., *Pakiet edukacyjny stanowiący element projektu: „Pokaż mi swój świat – pokaz mi swoją szkołę”*, Poznań 2008.
- Kolberg O., *Dzieła wszystkie*, Wrocław – Poznań 1961 – 2006.
- Millerowa E., Skrukwa A., *Oskar Kolberg (1814 – 1890)*, w: *Dzieje folklorystyki polskiej 1864 – 1918*, red. H. Kapełuś, J. Krzyżanowski, Warszawa 1982, s. 25 – 103. (Tam m. in. omówiono: Początki zainteresowań ludoznawczych Kolberga, koncepcję ludu, kształtowanie się modelu monografii regionalnej, gatunki folkloru w zbiorach Kolberga, podsumowanie.)
- Słownik Języka Polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1989. (Tam zob. hasła: etnografia, folklor, zwyczaj, żywy.)